

Praktisch

- Adres: Bevrijderssquare - 1080 Sint-Jans-Molenbeek - [plan](#)
- Bereikbaarheid:
 - Metro lijn 6 (Koning Boudewijn) - halte Belgica
 - Metro lijn 2 - halte Ribaucourt
- Voor een optimale leesbaarheid niet je de bundel best samen links in de uiterste bovenhoek.
- Start met de toelichting aan de trappen van het monument en neem bij aanvang een beetje afstand van het beeld.

Inhoud

- De juiste antwoorden bij de observatiefiches zijn aangeduid in het blauw.
- Je vindt bijkomende vragen in een kadertekst om samen met de leerlingen mondeling te overlopen.
- Na de oefeningen vind je bijkomende informatie om met je leerlingen op bepaalde thema's dieper te kunnen ingaan.
- Het staat je natuurlijk vrij om enkel deze informatie te selecteren die je het meest bruikbaar acht voor jouw leerlingen. Het belangrijkste is om de leerlingen er toe te brengen het monument grondig te observeren.



Thema's die aan bod komen

- De burger en de soldaat tijdens de oorlog
- Overwinningssymbolen
- Vormgeving tussen de twee wereldoorlogen

In de buurt van...

- Op twee metrohaltes van (Bockstael): *Memoriaal voor de Lakense Helden* – (26), Strijderssquare, Laken
- Te voet vanaf halte Bockstael: *Monument van de Franse Onbekende soldaat gevallen op Belgisch grondgebied tijdens de oorlog van 1914-18* – (23), voorplein van Onze-Lieve-Vrouwkerk, Laken

Je vindt onze observatiefiches op <https://www.erfgoedklassen.brussels/lesmateriaal/14-18-beelden-vertellen/>



Monument voor de doden van Molenbeek

De omgeving van het monument

1) Hoe heet het plein waar het monument zich bevindt?

.....**Bevrijderssquare**.....

2) Observeer het monument in zijn omgeving en kruis alles aan wat juist is.

- | | |
|---|--|
| <input checked="" type="radio"/> We kunnen het van ver zien. | <input type="radio"/> Het ligt een beetje verstopt. |
| <input checked="" type="radio"/> We kunnen er rond wandelen. | <input type="radio"/> Het staat tegen een muur. |
| <input type="radio"/> Het bevindt zich langs een drukke baan. | <input checked="" type="radio"/> Het staat op een plein. |
| <input checked="" type="radio"/> De ruimte er rond is mooi aangelegd. | <input type="radio"/> Het is omringd door gebouwen. |
| <input checked="" type="radio"/> Er staat een boom achter. | <input checked="" type="radio"/> Er staan gebouwen achter. |

3) Achter het monument zien we gebouwen, maar ook de open hemel. Kleur de hemel op de foto hiernaast.



4) Kunnen we rustig pauzeren voor het monument? **JA** / NEE

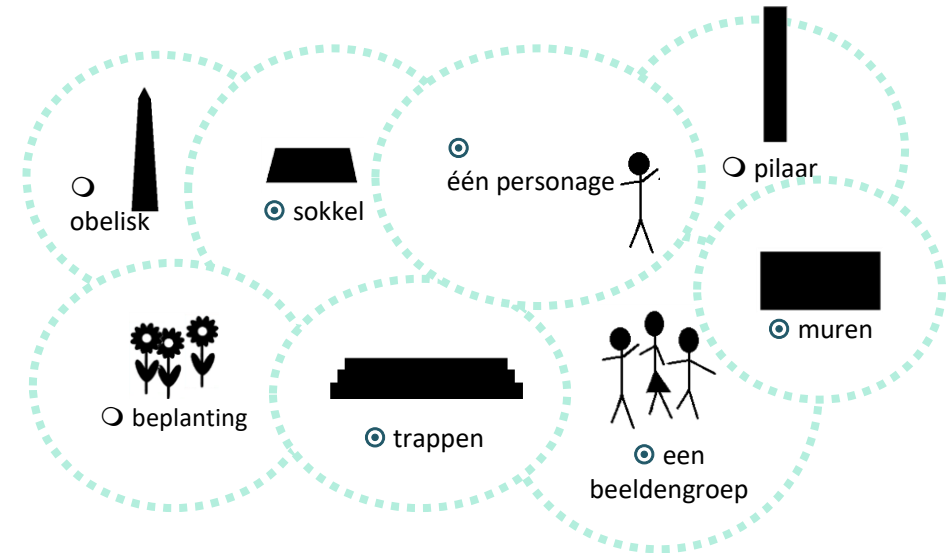
Waarom?**Omdat dit een groot autoluw plein is met bankjes**.....

➡ Komt het monument, volgens jou, mooi tot zijn recht in deze omgeving?

JA / NEE

De vorm en samenstelling van het monument

1) Uit welke verschillende delen bestaat het monument? Kruis aan..



2) Welke vlakke geometrische vorm heeft het grondplan van het monument?

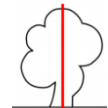
- een rechthoek een vierkant een driehoek

3) In welke ruimtelijke geometrische vorm past het hele monument?

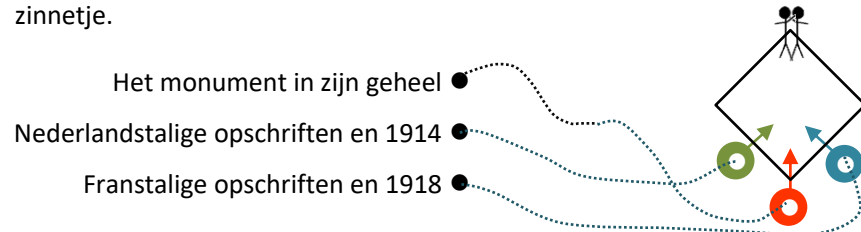
- een piramide een kubus een balk

4) Kruis aan wat bij de vormgeving van dit monument past.

- | | |
|--|--|
| <input checked="" type="radio"/> De vorm nodigt uit om dichtbij te komen. | <input type="radio"/> Door de vorm kan je niet dichtbij komen. |
| <input checked="" type="radio"/> Het is samengesteld met rechte lijnen. | <input type="radio"/> Het is samengesteld met gebogen lijnen. |
| <input checked="" type="radio"/> Het is samengesteld uit opeen gestapelde geometrische vormen. | <input type="radio"/> Het is samengesteld uit soepele vormen. |
| <input checked="" type="radio"/> Het heeft enkel rechte hoeken. | <input type="radio"/> Het heeft hoeken in alle maten. |
| <input checked="" type="radio"/> Het bestaat uit verschillende bouwlagen. | <input type="radio"/> Het heeft maar één bouwlaag. |
| <input checked="" type="radio"/> Het is symmetrisch. | <input type="radio"/> Het is asymmetrisch. |

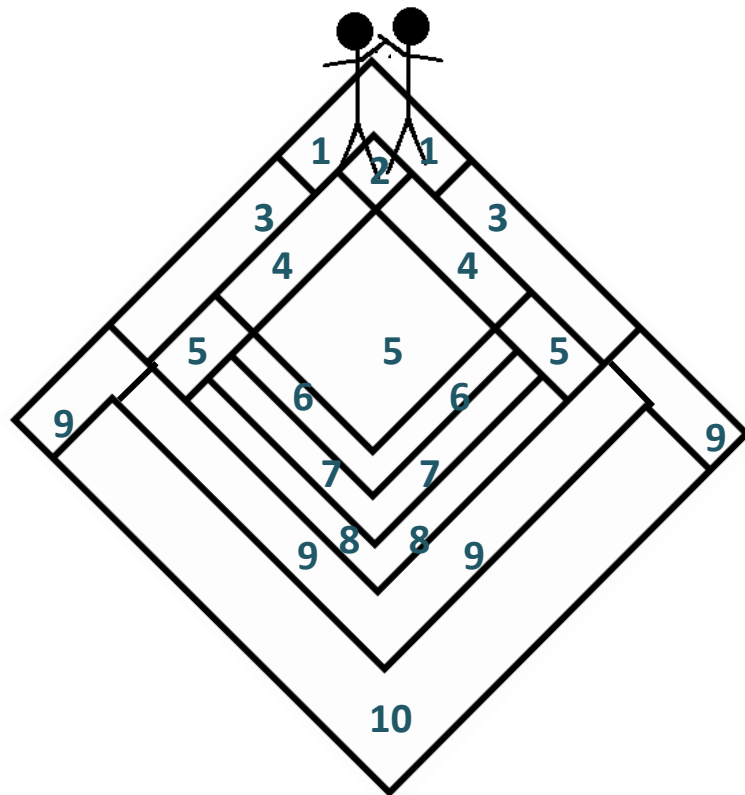


- 5) Hier heb je het grondplan van het monument. De gekleurde bollen zijn zijn gezichtspunten (verschillende plaatsen van waaruit je het monument kan observeren). Wat zie je vanaf welk punt? Verbind elk punt met het juiste zinnetje.



- 6) Hieronder zie je een meer gedetailleerd grondplan. Elke vorm stelt een bouwlaag van het monument voor. Bij deze oefening begrijp je dat er hogere en lagere delen zijn aan het monument.

- a) Geef aan elke laag een nummer. Nr. 1 is de hoogste.
- b) Hoeveel lagen zijn er? 3 5 10



Een monument voor....

Lees de opschriften op het monument.

- Wie heeft dit monument opgericht?(de gemeente van) Molenbeek....
- Voor wie is dit monument opgericht?Voor haar helden.....
- Wie zijn deze mensen? Neem een kijkje aan de achterkant van het monument.
 - de inwoners van Molenbeek
 - de soldaten van Molenbeek
 - de vrouwen van Molenbeek
 - de mannen van Molenbeek
- Er staan datums op het monument. Over welke gebeurtenis gaat het?
 - de Franse Revolutie
 - de Eerste Wereldoorlog
 - de onafhankelijkheid van België
 - de Tweede Wereldoorlog

Mondeling

Er staan niet alleen Belgen op de lijst. Welke andere nationaliteiten vinden we nog terug? **Italiaan, Fransman.** Hoeveel vrouwen tel je op de lijst? **3**

De centrale beeldengroep

Observeer de twee personages op de top van het monument.

Kijken zij in dezelfde richting?
▶ JA / NEE

Zijn ze op dezelfde manier gekleed?
▶ JA / NEE

Hebben zij eenzelfde houding?
▶ JA / NEE

Leunen ze op hetzelfde voorwerp?
▶ JA / NEE



Drukt hun gezicht veel gevoel uit?
▶ JA / NEE

Hebben de twee gezichten dezelfde uitdrukking?
▶ JA / NEE

Is het gezicht zo vormgegeven dat het naar iemand specifiek verwijst?
▶ JA / NEE

- De man links draagt...
 - een hemd, een vest en een broek
 - een uniform
 - ▶ Dit is dus een...
 - burger
 - soldaat
- De man rechts draagt...
 - een hemd, een vest en een broek
 - een uniform
 - Dit is dus een...
 - burger
 - soldaat
- Ze leunen allebei op een wapenschip. Wat staat erop geschreven?
 - ...**Pro patria**... Wat wil dit zeggen ?
 - tegen het vaderland
 - voor het vaderland



➔ Zijn de twee personages gelijkwaardig weergegeven? JA / NEE

Symbolen gelinkt aan de natuur

- 1) Kruis hieronder de planten aan die je op het wapenschild terugvindt.
- 2) Verbind vervolgens deze symbolen met het juiste tekstje.



laurier



palm



papaver



eik



roos

Van mijn vruchten maakt men opium, een drugs. Ik symboliseer de eeuwige slaap en dankzij mij vergeet je de dood.

Ik ben het blad van een sterke boom. Ik symboliseer kracht en onoverwinnelijkheid.

Helden en martelaren dragen me in de hand als teken van eer en overwinning.

Gewoonlijk draagt men mij als een kroon op het hoofd. Ik beeld de eer en de overwinning uit.

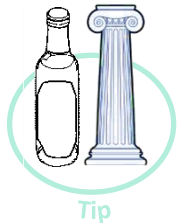
Ik ben een bloem die pure liefde en opoffering symboliseert.

De twee vrouwelijke personages



Op twee hoeken staan er vrouwelijke personages.

- 1) Verschillen ze van elkaar? JA / NEE
- 2) Kies één vrouwelijk personage uit en vergelijk haar gezicht met één van de twee mannen. Haar gezichtsuitdrukking is...
 - zachter
 - strenger
- 3) Zij draagt een vreemd kledingstuk. Observeer het onderste gedeelte. Waarop lijkt het?
 - een fles
 - een gecanneleerde zuil
- 4) Ze draagt een bloemenslinger. Welke bloemen zijn het?
 - rozen
 - tulpen



Tip


Wat symboliseren deze bloemen? Zoek je antwoord in de tekstjes hiernaast. ... **pure liefde en opoffering**...

➔ Wie/wat zijn zij?

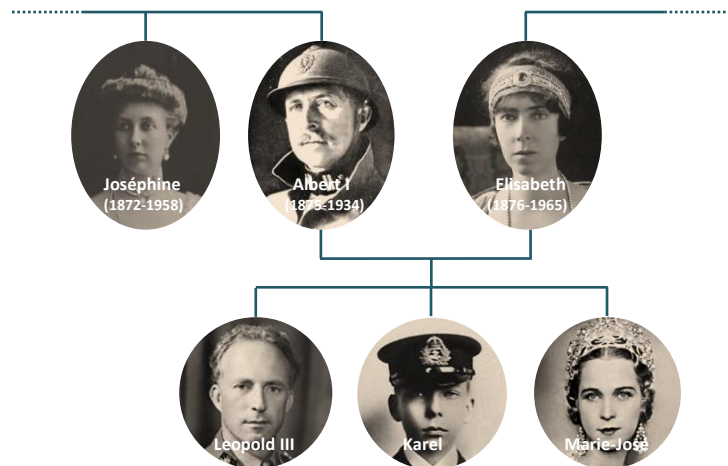
- Ze zijn jonge, Molenbeekse meisjes die tijdens de oorlog gestorven zijn.
- Ze zijn een allegorie: ze stellen een idee voor.

De oprichting van het monument

- 1) Zoek op het monument de ontbrekende informatie om onderstaande identiteitskaart te vervolledigen.



- Inhoudigingsdatum: ... **11 oktober 1925**...
- Welke belangrijke persoon was aanwezig bij de inhuldiging?
...**Prinses Marie-José**....
- Welke band heeft zij met koning Albert I die in die tijd koning was? Kijk hiervoor op onderstaande stamboom.
... **Zij is zijn dochter** ...

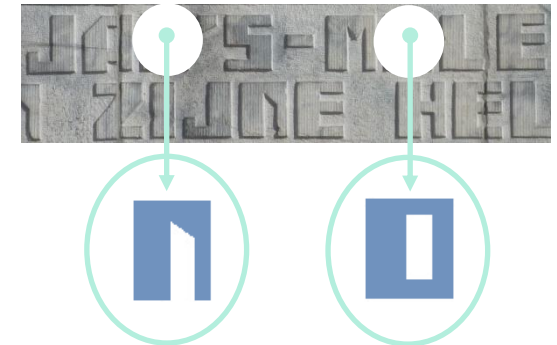


- 2) Op dezelfde plaats kan je onderstaande inscriptie terugvinden. Vul het ontbrekende woord in.



De stijl van het monument

- 1) Zoek onderstaand opschrift en observeer de manier waarop de letters zijn gevormd.
- a) Teken in de cirkels onder het opschrift de letters die ontbreken. Respecteer hun vorm!



- b) In welke vorm past elke letter?
- een vierkant een rechthoek een cirkel een driehoek
- c) In welke vorm past het hele opschrift?
- een vierkant een rechthoek een cirkel een driehoek
- d) Kruis uit onderstaande voorstellen het lettertype aan dat het meest lijkt op het opschrift.



e) Zoek naar deze details.

Waarom, denk je, heeft men deze details die eigenlijk niets betekenen, bij het opschrift toegevoegd?



.....Om de lege plekken op te vullen, zodat het opschrift de hele rechthoek vult.....

2) Ook de beeldhouwwerken vertellen iets over de tijd waarin ze gemaakt zijn.



- Observeer de plooien in het hemd van de burger. Ze zijn eerder...



- Observeer de plooien in de jas van de soldaat. Ze zijn eerder...

soepel geometrisch



Een herdenkingsplaat

1) Vind dit detail terug.

a) Welke datum vind je hier?

... 1940-1945...



b) Denk je dat deze plaat uit dezelfde tijd dateert als de rest van het monument? JA / NEE

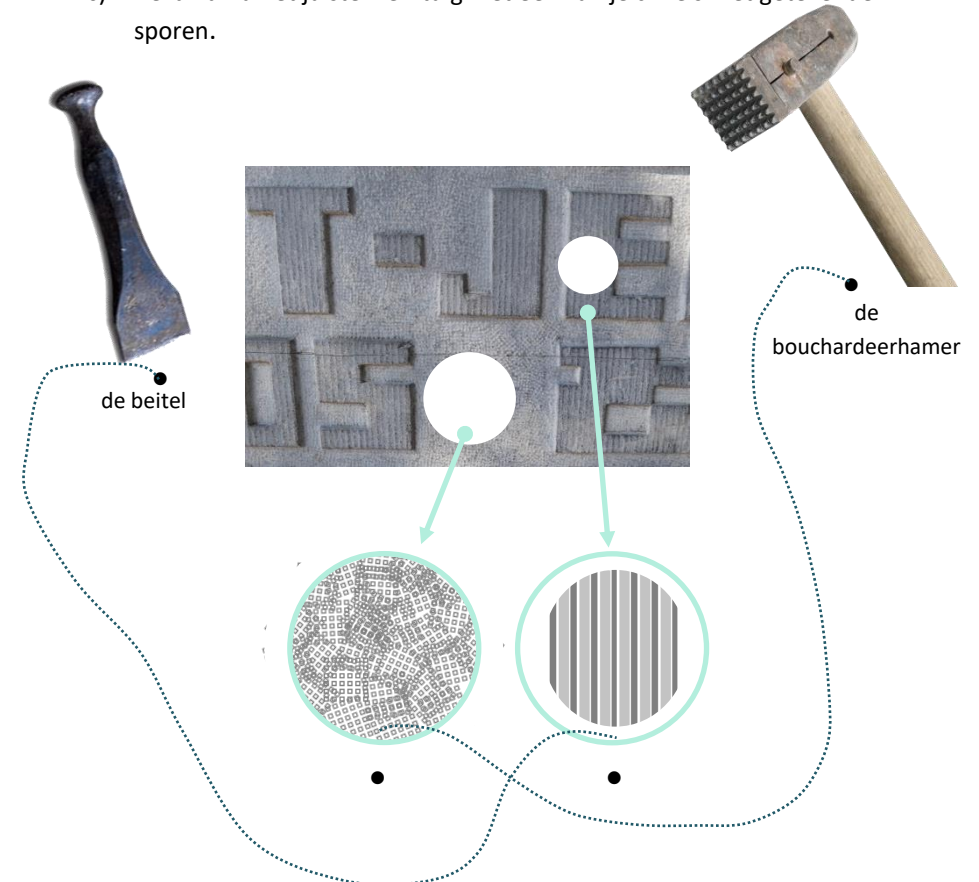
Waarom? Geef minstens twee redenen.

1. Omdat het monument ingehuldigd werd in 1925.
2. Omdat het lettertype helemaal verschilt van de andere opschriften.
3. Omdat de plaat zelf helemaal anders is dan de rest van het monument, kan je aannemen dat ze er later werd aan toegevoegd.

Techniek

1) De opschriften van het monument zijn uitgehouwen uit blauwe steen. De werktuigen van de steenhouwer hebben hun sporen achtergelaten op de oppervlakte.

- a) Zoek onderstaand detail.
- b) Teken de sporen die je terugvindt in de grote cirkels onder het detail.
- c) Verbind nu het juiste werktuig met één van je cirkels met getekende sporen.



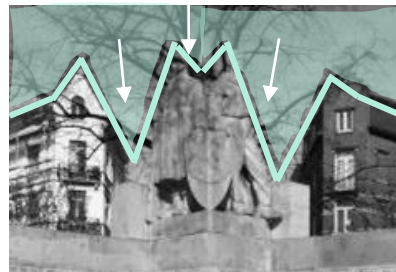
De omgeving van het monument

Het *Monument voor de doden van Sint-Jans-Molenbeek* bevindt zich op het Bevrijderssquare. Voorheen heette dit plein Jubelfeestsquare, maar de naam veranderde toen het monument er werd geplaatst. Het monument bevindt zich op een hoek van het plein, maar opent zich naar de Jubelfeestlaan. Je kan er rond wandelen en er ligt een autoluw plein voor met bankjes waar bezoekers en bewoners rustig kunnen samenkomen.



Jubelfeestsquare,
begin 20^{ste} eeuw

Als je voor het monument staat, bevinden de twee centrale personages zich juist tussen de gevels van de huizen op de achtergrond. Zo vallen ze goed op. In de winter steken zij mooi af tegen de hemel, in de zomer contrasteren ze met de boom die achter het monument geplant is.



➔ Al deze elementen laten het monument goed tot zijn recht komen.

De vorm en de samenstelling van het monument

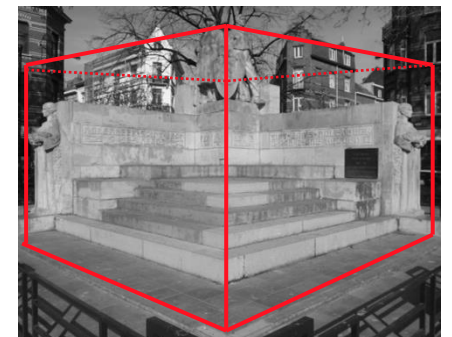
Het stenen monument bestaat uit trappen die een rechte hoek vormen en aan de achterzijde worden afgesloten door twee muren. Het monument past duidelijk in de vorm van een kubus. De trappen nodigen de bezoeker uit om het monument te benaderen én om het te betreden. Zowel de rechte lijnvoering, als rechte hoeken domineren het geheel. Zoals legoblokken lijken de verschillende niveau's op elkaar gezet. Het monument is symmetrisch: de voorste rib van de kubus, die visueel tussen de twee centrale personages loopt, splitst het monument in twee gelijke delen. Vanaf dit gezichtspunt kan je het monument in één oogopslag ontdekken. Vanuit andere gezichtspunten kan je bepaalde stukken van het monument beter bestuderen: de Frans- of Nederlandstalige opschriften, de vrouwelijke personages, en aan de achterkant, de namenlijsten van de oorlogsslachtoffers. Elk van deze elementen vertelt telkens een klein beetje meer over de betekenis van het hele monument.

Een monument voor...

Het monument lijst alle namen op van de inwoners van de gemeente Molenbeek die gestorven zijn tijdens de Eerste Wereldoorlog, of het nu soldaten, officiers, gewone mannen of vrouwen waren. Zoals het opschrift aan de voorzijde van het monument vermeldt, zijn zij allen 'helden van de gemeente'. Door het gebruik van '*zijne* helden' wordt een emotionele band gecreëerd tussen de gemeente en de gesneuvelden, zoals tussen ouders en hun kinderen. De namen van soldaten en officieren staan door elkaar in alfabetische volgorde. Onder de burgers werden drie vrouwen opgenomen, waaronder Gabrielle Petit. Zij werd op 1 april 1916 door de Duitsers gefusilleerd op de Tir National. Op het einde van de lijst bemerken we nog twee andere nationaliteiten: Fransen en één Italiaan.

De centrale beeldengroep: de helden

Op de top van het monument zijn twee mannelijke personages weergegeven. Ze staan op een hoogte, maar zijn ook groter voorgesteld dan een gewoon menselijk figuur. Het gaat om een soldaat en een burger. De militair is duidelijk herkenbaar aan zijn uniform. Het is een simpele soldaat zonder graad. De burger draagt de kleding van die tijd, maar omdat hij geen hoed of



das draagt en zijn kraag open staat, is het moeilijk om zijn sociale status te bepalen. Hij kan gelijk welk inwoner van de gemeente zijn. En omdat er op de achterzijde van het monument ook drie vrouwennamen zijn opgenomen, kunnen we er vanuitgaan dat hij ook hen vertegenwoordigt, dat hij eigenlijk de mensen van Molenbeek in het algemeen voorstelt.

Ze zijn allebei gewone mensen die gesneuveld zijn voor hun gemeente en vaderland. Soldaten waren, voor de oorlog uitbrak, trouwens vaak ook maar gewone burgers die een job hadden, en helemaal geen beroepsmilitairen.

Hoewel zij schouder aan schouder staan, zijn hun gezichten helemaal naar een andere kant gericht: in de richting van de muur die aan elke kant eindigt in een vrouwelijk personage. Het enige voorwerp dat hen verbindt, is het wapenschild dat ze allebei vast hebben. Het Latijnse opschrift 'Pro Patria' is de duidelijke band tussen hen: ze zijn beiden gestorven voor het vaderland en dat maakt van hen helden, zoals ook het grote en belangrijkste opschrift vermeldt. De laurierkrans op het wapenschild versterkt dit idee van heldendom, zoals de kroon die de overwinnaars in de oudheid opgezet kregen. Dit symbool vind je trouwens op veel graftombes terug.

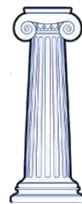
Hun houding en gezichtsuitdrukking (blik op de horizon) drukken geen emotie uit, of ze suggereren een zekere strengheid.

Soldaat en burger: gelijkwaardig aan elkaar

Terwijl de Franse monumenten vooral de soldaat in de kijker zetten, zien we in België evenzeer de voorstelling van burgers. In tegenstelling tot andere steden, worden er in Brussel geen burgers op grote schaal afgemaakt door de Duitsers. Toch heeft de stad geleden onder een vier jaar durende bezetting: Duitse propaganda, controles, opeisingen, honger... Een groot aantal mannen wordt gedeporteerd om in de Duitse fabrieken te gaan werken. Patriotten ondernemen verzetsdaden, maar als zij gepakt worden, volgen er gevangenisstraffen of zelfs executies (zie fiche 13: Gabrielle Petit). Zowel burgers als soldaten nemen op deze manier de verdediging van het land op zich. Dat verklaart waarom zij op monumenten zij aan zij worden voorgesteld, op voet van gelijkheid.

De vrouwelijke personages: een allegorie

Tegen elk uiteinde van de muur zijn twee schijnbaar onbewogen vrouwelijke personages voorgesteld. Hun kleed vertoont een sterke gelijkenis met een gecanneleerde zuil. Ze maken zelfs bijna deel uit van de architectuur van het monument. Ze zijn allegorieën, de voorstelling van een idee. Maar welk idee stellen zij dan voor? De gemeente? Het vaderland? In



hun armen dragen zij een hele hoop rozen, bloemen die symbool staan voor de pure liefde en de opoffering.

De oprichting van het monument

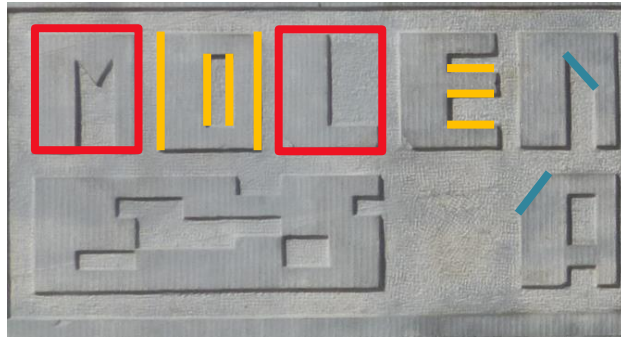
Een opschrift aan de achterzijde van het monument vermeldt dat het is ingehuldigd op 11 oktober 1925. Bij de inhuldiging was prinses Marie-José, dochter van koning Albert I, aanwezig. Haar aanwezigheid wijst op het belang van deze plechtigheid, vooral dan voor de bevolking. Het is immers de bevolking die met aandrang vraagt naar herdenkingsmonumenten. Zo krijgt men een plaats waar men kan samenkomen en de gebeurtenissen in herinnering kan houden.

Het monument is gerealiseerd dankzij 'publieke inschrijving'. Publieke inschrijving was een manier om fondsen te verwerven. Na de oorlog krijgt de wederopbouw immers voorrang. Terwijl Brussel amper vernielingen kende, was dit totaal anders voor steden zoals bijvoorbeeld Leuven, Leper of Visé. Deze steden waren met de grond gelijk gemaakt. Voor de overheid lag de prioriteit dan ook bij de wederopbouw van het land, waardoor er niet genoeg geld was voor herdenkingsmonumenten. Daarom besluit zij in 1919 enkel deze te subsidiëren die een 'artistiek karakter' hebben, en dan nog maar voor 1/3^{de} van het totale bedrag. Toch is de nood tot herdenking bij gemeenten, kazernes of allerhande organisaties sterk aanwezig, en dus ook de oprichting van herdenkingsmonumenten voor hun doden. Omdat de overheid geen middelen heeft om al deze monumenten te financieren, organiseert men daarom vaak 'publieke inschrijvingen', een manier om geld te verzamelen via privé-giften voor hun beoogde monumenten.

De stijl van het monument

Dit monument is uitgewerkt in art decostijl. Dit merk je zowel aan de kubische vormen, als aan de uitwerking van de personages. De personages zijn eerder massief en strak. Hun gezichten en de plooien van hun kleding zijn hoekig en versoberd weergegeven. De vormgeving is geometrisch. Deze stijlkeuze past eigenlijk goed bij een herdenkingsmonument, omdat het zijn monumentale kant versterkt en het een serieuze en indrukwekkende uitstraling meegeeft.

De opschriften vertonen dezelfde kenmerken: alle letters kunnen gevat worden in rechthoeken. Geen enkele ronding wordt gebruikt, zelfs niet voor de 'B' of de 'O'. De verticale lijnen hebben niet allemaal dezelfde dikte, terwijl de horizontale lijnen niet allemaal symmetrisch zijn en sommige hoeken werden afgesneden. De abstract geometrische motieven die zowel de Franstalige als de Nederlandstalige opschriften aanvullen zijn louter esthetisch: ze zijn er om lege plekken op te vullen waardoor de opschriften perfect in een rechthoek passen.



Een gedenkplaat

Op de sokkel die de twee centrale personages draagt, lezen we de datum 1914-1918. Hoewel het monument dateert van 1925, lang voor de Tweede Wereldoorlog, vermeldt een herdenkingsplaat in blauwe steen toch ook de datum '1940-45'. Het merendeel van de monumenten wordt na de Tweede Wereldoorlog aangepast om ook dit conflict te herdenken. Hiervoor worden sommige monumenten vergroot of uitgebreid, maar meestal wordt 1940-45 in het monument gebeiteld in hetzelfde lettertype als het originele. Dit is hier niet het geval, waarschijnlijk te wijten aan geldgebrek. Het gaat hier immers om een eenvoudige plaat in gepolierde blauwe steen die in alle opzichten sterk verschilt van de rest van het monument en eenvoudigweg tegen één van de kanten van het monument is bijgezet.

Het monument doorheen de tijd

Doorheen de tijd raakte het monument beschadigd. In 2013 kreeg het een grondige restauratie die het monument toch niet in zijn oorspronkelijke staat herstelde. Op de foto van de inhuldiging zie je duidelijk dat de opschriften meer opvallen omdat ze afsteken tegen een donkerdere achtergrond. Rondom het monument was aanvankelijk een groene ruimte voorzien die ondertussen is vervangen door een stenen opstap.



Techniek

De werktuigen van een steenhouwer laten bepaalde sporen na. Het werktuig is immers het verlengde van de arm, de hand en de wil van de kunstenaar. De sporen zijn goed overdacht om een bepaald effect te verkrijgen. Zo kan er gespeeld worden met het reliëf of met het uitzicht van de achtergrond. De manier waarop de steenhouwer zijn werktuig plaatst of hoe hij het hanteert, bepaalt het resultaat. Hij kan op de steen met korte, lange, rechte, schuine, ronde of parallelle gebaren te werk gaan, wat telkens een ander resultaat oplevert. Deze werkwijze laat bijvoorbeeld bij dit monument de letters van het opschrift goed tot hun recht komen. Op de letters zelf zijn met een beitel parallelle, verticale lijntjes aangebracht. Ze komen een beetje los uit hun achtergrond die een andere textuur heeft en daardoor een contrast biedt. De achtergrond bestaat uit kleine puntjes/gaatjes die met een bouchardeerhamer zijn aangebracht. Indien je hier verder op wilt ingaan met je leerlingen, geven we hieronder nog meer informatie en oefeningen mee.

Lettering in art Deco

Met je leerlingen heb je al de speciale vorm van letters op het monument geobserveerd. Je kan nu met je leerlingen:

- Vertrekken van de bestaande letters van de opschriften (en hun speciale vorm) en de ontbrekende letters van het alfabet (c-f-g-p-q-r-u-v-w-x-y) door je leerlingen laten ontwerpen/uitvinden in dezelfde stijl.
- De leerlingen kunnen dan een zin maken in dit lettertype voor een speciale gelegenheid of voor een affiche.



Stilering van de vormen

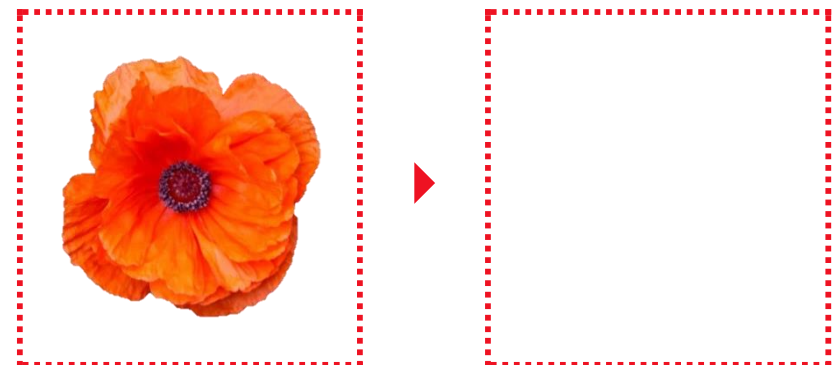


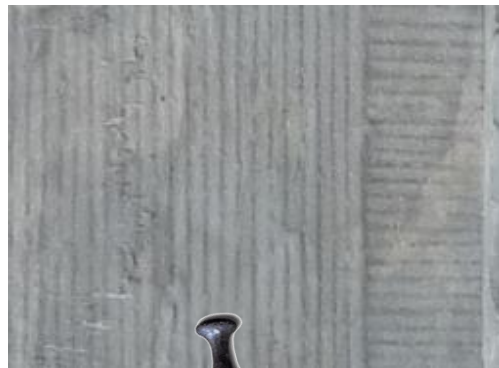
Je hebt met je leerlingen de rozen geobserveerd in de armen van de twee allegorieën. De bloemen zijn niet realistisch weergegeven. Zoals je ziet op de foto hiernaast zijn ze gestileerd. De kunstenaar heeft hen een bepaalde stijl gegeven, een eigen interpretatie van de realiteit.



De bloemen zijn decoratief. Elke bloem past in een cirkel. De blaadjes zijn vereenvoudigd en ze zijn beperkter in aantal dan bij een echte roos. Samen vormen de blaadjes draaiende spiralen.

- In de Angelsaksische landen is de klaproos het symbool bij uitstek voor de Eerste Wereldoorlog. Deze bloem verwijst naar de soldaten die gesneuveld zijn op het slagveld. Je leerlingen kunnen nu een gestileerde versie maken van onderstaande klaproos.





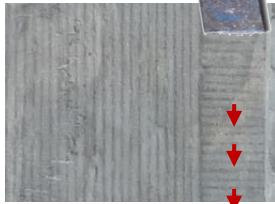
Geciseleerde afwerking

Het werktuig

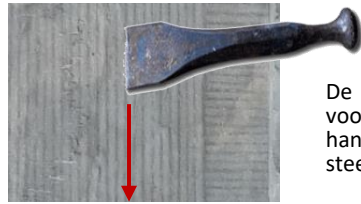
Deze heel regelmatig ogende lijnen zijn gehouwen met een beitel. Dit is een werktuig met een rechte snede waarop de beeldhouwer met een moker klopt.



De handeling



Om de rand te maken, houdt de beeldhouwer zijn beitel lichtjes schuin ten opzichte van de steen en geeft hij korte tikjes.



De regelmaat vloeit voort uit de precieze handelingen van de steenhouwer.

Voor de langere lijnen zet hij zijn handeling in dezelfde groef voort, zonder de beitel op te heffen.

Elke beitelsteek heeft een lichtjes afgerond holrond profiel. Deze vorm vloeit voort uit het gebaar van de steenhouwer, die een gebogen beweging maakt telkens als hij op zijn werktuig tikt.

Deze afwerking wordt vooral toegepast op de architecturale elementen, bijvoorbeeld op de sokkels.

Gebouchardeerde afwerking



Het werktuig

Dit spikkeleffect wordt bekomen door het gebruik van een *bouchardeerhamer*. Dit is een hamer met een vierkante kop die is bezet met kleine, al dan niet scherpe koppen. Hoe meer koppen, hoe fijner het bouchardeerwerk.



Boucharderen maakt achtergronden gelijkmatiger en kan sporen van andere werktuigen verbergen. Het bezaait het oppervlak van de steen met kleine donkere puntjes die het licht opsorpen, daar waar een gladde achtergrond de toeschouwer bijna zou verblinden. Door hun contrastwerking benadrukken de gebouchardeerde zones van het beeldhouwwerk de gladdere uitspringende elementen.

Bibliografie

- BEL-MEMORIAL, Site ter nagedachtenis van degen die hun leven voor hun land gegeven hebben: <http://www.bel-memorial.org/>
- Claisse (S.), *Du soldat inconnu aux monuments commémoratifs belges de la guerre 14-18*, Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Brussel, 2013.
- Van Ypersele (L.) et Claisse (S.), *La mémoire de 1914-18 à Bruxelles* in *Bruxelles en 14-18 : la guerre au quotidien*, Cahier de La Fonderie nr. 32, La Fonderie, Brussel, 2005, p. 59-65.

Colofon

Redactie en iconografische opzoekingen

Stéfane Antoine, Catherine Balau, Nathalie Curinckx, Céline Debatty, Charlotte-Amalie Gillessen, Isabelle Ledoux, Annabelle Nuyttens, Hans Vandecandelaere: *Erfgoedklassen en Burgerschap, vzw Paleis van Keizer Karel*.

Coördinatie

Elisabeth Gybels: *Erfgoedklassen en Burgerschap, vzw Paleis van Keizer Karel*.

© Verantwoordelijke uitgever

Stéphane Demeter, *vzw Paleis van Keizer Karel*

Met dank aan

Erfgoedklassen en Burgerschap dankt Robin Van Damme, stagiair tijdens de ontwerpfase van de fiches, voor zijn diepgaande kennis over het onderwerp.

Datum: juni 2017